

Turkish Journal of Diaspora Studies

ISSN: 2717-7408 (Print) e-ISSN: 2757-9247 (Online)
Journal homepage: tjds.org.tr

Borçalı ve Güney Azerbaycan Türklerine Yönelik Dil Politikaları ve Ana Dili Sorunu

Museyib Shiraliyev

To cite this article: Museyib Shiraliyev (2022) Borçalı ve Güney Azerbaycan Türklerine Yönelik Dil Politikaları ve Ana Dili Sorunu, Turkish Journal of Diaspora Studies, 2(2), 145-164, DOI: 10.52241/TJDS.2022.0045

To link to this article: <https://doi.org/10.52241/TJDS.2022.0045>

Submission Date: August 4, 2022 **Acceptance Date:** September 18, 2022

Article Type: Research Article

Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Published online: 30 September 2022

Submit your article to this journal [↗](http://tjds.org.tr)

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
tjds.org.tr

Borçalı ve Güney Azerbaycan Türklerine Yönelik Dil Politikaları ve Ana Dili Sorunu

Museyib Shiraliyev

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Özet

Dil politikası, bir siyasi otorite içinde bulunan farklı etnik gruplara karşı devletin dil alanında iradesini gerçekleştirmesinin en etkili ve güçlü yoludur. Devlet düzeyinde uygulanan ve politik bir araç olarak kullanılan dil politikaları, ulus-devlet kurma ve ulusal kimlik inşa süreciyle ortaya çıkmış ve şekillendirilmiştir. Gürcüceyi diğer dillerin etkisinden kurtarmaya çalışan Gürcistan, azınlıkların Gürcü dilini öğrenmesi, devlet dili olarak Gürcücenin bütün kurumlarda hakimiyetinin güçlenmesi ve ülkedeki bütün topluluklar arasında uyumsuzlukların ortadan kaldırılması ve etkileşimin sağlanması için çeşitli dil politikaları uygulamaktadır. Çok etnikli bir toplumsal yapıya sahip olan İran'da ise Farslaştırma politikası ve tek bir dil üzerine kurulan öğretim sistemi, Güney Azerbaycanlılar başta olmak üzere birçok halkın asimilasyonuna, özellikle dil haklarının ihlaline yol açmaktadır. Literatür taraması sonucunda elde edilen verilerin kullanıldığı bu çalışma, Borçalı ve Güney Azerbaycan'da Azerbaycan Türkçesinin mevcut durumunu, ana dillerinde eğitim görme hakkından mahrum olan Güney Azerbaycan Türklerinin, Farsçanın yoğun baskısı altında kendi dillerini koruma çabalarını toplumsal-siyasal ve toplum-dilbilimsel bir bakış açısıyla dil politikaları ve dil hakları bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Dil Politikası,
Etnik Azınlıklar,
Asimilasyon, Haklar,
Ana dili

Language Policies Directed At Borchali and South Azerbaijan Turks and Mother Tongue Problem

Museyib Shiraliyev

Department of International Relations, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

Abstract

Language is an important factor that constitutes national identity. Language policies have become a state structure that aims to unite peoples under state rule, as well as organize and reorganize their lives. The establishment of a political central authority that dominates the society's thoughts through language is the most essential element of social construction processes in the new world order. This study examines the current situation of Azerbaijani Turkish in Borchali (Georgia) and South Azerbaijan (Iran) from socio-political and socio-linguistic perspectives. In this context, language policies, language planning and language rights, and monolingualism with its assimilationist characteristics, are included in the theoretical framework for the first part of this research. The second part explains the language policy implemented in Georgia and discusses the mother tongue education problems faced by minorities. Data on language policy practices in Iran, the position of Azerbaijani Turkish against the titular language, and the problems related to South Azerbaijan Turks' right to education in their mother tongue are interpreted in the third part. In the last section, attention is drawn to the role of language policy in Azerbaijan's multi-culturalism model, as a solution method for the aforementioned problems.

Keywords

Language Politics,
Ethnic Minorities,
Assimilation, Rights,
Mother Tongue

Giriş

Ulusal kimliği oluşturan önemli bir etken olan dil üzerinden toplum düşüncesine ege-men olmakla siyasal merkezî otoritenin kurulması, yeni dünya düzeninde toplumsal inşa süreçlerinin en esaslı bir unsuru olarak yönetim altındaki halkları birleştirmeyi ve onların yaşamını organize etmeyi, yeniden düzenlemeyi amaçlayan bir devlet yapılanması haline gelmiştir. Aslında iktidar kendi kendine gelişen bu süreci varoluşsal çaba ve tasavvur üzerinden şekillendirmek istemiştir. Farklı güç alanlarındaki muktedirler siyasi rejimlerine karşı bir tehdit hissettiklerinde algıladıkları bu tehlikeyi ortadan kaldırmak amacıyla iktidarları için araçsallaştırdıkları resmi dili, çeşitli politikalar uygulamakla planlı ve yapay bir şekilde değiştirerek ve dönüştürerek titüler olmayan diller karşısında güçlendirmeye çalışmaktadır. Böylece çoğunluk dilinin istikrarlaştırıcı gücünü pekiştirme yoluyla iktidarlarını kalıcılaştırmayı hedeflemektedirler. Aynı zamanda, bu amaç doğrultusunda muhtelif dirijize müdahaleler vasıtasıyla kanonik bir toplum ve kültürel bellek dahi tesis edilmeye çalışılmıştır.

Tarihin çeşitli evrelerinde bu sistematik müdahale süreçleri, belleğinden yoksun bırakılan dil üzerinden hedef toplumun hafızasının ve bilincinin yeniden kurgulandığı bir toplum mühendisliği projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, ulusal dilin yaygınlaştırılması ve tektipleştirici eğitim sisteminin kurulması ile “öteki imajı” karşısında “biz bilinci”nin devamlılığı sağlanarak bölgesel bölünmüşlüğü ortadan kaldırılması ve bütünleş(tiril)miş, homojen hale gelen heterojen bir uyumlu toplumun ortaya çıkması hedeflenmektedir. Çoğunluğun hedefleri doğrultusunda kullanılabilir işlevsel bir araca dönüşen ve toplumsal düşünceden ayrılmakla belleksizleşen azınlık dilleri ise, bir türdeşleştirme süreci olan ulusal kimlik inşasında ötekileştirilerek yok olmaya mahkûm bırakılmaktadır. Sonuç olarak, titüler olmayan dillerin iletişim fonksiyonlarına yönelik ayrımcı siyasal akımlar/girişimler, tek dilli, değiştirici ve ötekileştirici merkezî bir dil planlamasını öne çıkarmaktadır.

Gürcistan ve İran’da yürütülen dil politikalarının ulusal bütünleş(tir)me sürecindeki rolü değerlendirildiğinde, siyasal ulusçuluğun Gürcüce ve Farsça üzerinden gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışma, Gürcistan ve İran’da Azerbaycan Türkçesinin mevcut durumunu toplumsal-siyasal ve toplum-dilbilimsel bir bakış açısıyla incelemektedir. Bu bağlamda akademik araştırmalara dayanan bu makale, Borçalı ve Güney Azerbaycan Türklerine odaklanarak, onların çoğunluk toplumuyla (sosyal çoğunluk) ilişkilerini analiz etmektedir. Araştırmanın ilk bölümünde teorik çerçevede dil politikaları, dil planlaması ve dil haklarına yer verilmektedir. İkinci bölümde Gürcistan’da uygulanan dil politikası açıklanmakta ve azınlıkların eğitim sürecindeki ana dili sorunları konu edilmektedir. Son bölümde ise İran’daki dil politikası uygulamalarına ilişkin literatür verileri kapsamında Azerbaycan Türkçesinin titüler dil karşısında konumu, Güney Azerbaycan Türklerinin ana dilinde eğitim hakkına ilişkin sorunlar yorumlanmaktadır.

Dil Politikaları, Dil Planlaması ve Dil Hakları Üzerine Kavramsal Bakış

Ulus inşa etme sürecinde, ortak bir kimlik tesis etmek ve sürdürmek için dilin yönetilmesi gerektiği fikri mevcut olmuştur. Bu süreçte siyasal bir araç olarak kullanılmış dil üzerinden yapılan homojenleştirme çabalarıyla toplumun standartlaştırılması hedeflenmiştir. Tek ve ortak/ulusal bir dil, farklı sosyo-kültürel statülere sahip insanları birleştirmek ve bütün toplumu ortak bir program çerçevesinde organize edebilmek amacıyla ulusun inşa edilmesinde ve ulusal kimliğin oluşturulmasında en etkin yöntemlerden biri olarak görülmüştür (Orhan, 2017).

Ulus devletlerin en sık uyguladıkları dil politikaları, ulus devletlerin ortak/ulusal dil ve kimlik için dilin kimliksel ve iletişimsel işlevlerini kullanmaları sonucunda bir dili toplumsal hayatın her alanına hakim kılma politikası olarak ortaya çıkmış, bazı dillerin kademeli olarak kamusal yaşamdan dışlanmasına ve yasaklanmasına neden olmuştur. Bu durum, varoluşsal bir hak olan dil haklarının ihlalini beraberinde getirmiş ve hatta bazı dillerin ölümüyle “kültürel soykırım” a yol açmıştır. Siyasi iktidar hesapları ile ilintili olan dil planlaması, dillerin kullanımı, dil-içi ve dilsel farklılıklar ile ilgili sorunları ele almak için kurumsal yapılar aracılığıyla edilen açık ve sistematik müdahalelerdir (Christian, 1989). Bir başka tanıma göre, dil planlaması, dil ve toplum hakkında hazırlanan ve çeşitli ideolojik varsayımları içeren bir söylem olarak belirlenmektedir (Blommaert, 1996). Geleneksel toplumdilbilimde dil planlaması, azınlık dillerini desteklemeyi amaçlayan, doğası gereği olumlu bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Eleştirel toplumdilbilimde ise, politikaların genellikle çeşitli toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik biçimlerini oluşturarak sürdürdüğü bir siyasal süreç olarak görülmektedir (Pavlenko, 2008). Dil planlamasının her zaman iktidarın siyasal hamleleri ile ilintili olduğu tüm bu farklı tanımlardan anlaşılabilir. Ruiz (1984), dil planlamasına ilişkin üç temel yaklaşımı; dile bir sorun olarak yaklaşanlar, hak olarak yaklaşanlar ve ona bir kaynak olarak yaklaşanları kaydetmektedir:

İlk yaklaşım, çoğunlukla ulus-devlet inşası sürecinde ortaya çıkar ve belirli bir ülkeyi dilsel olarak homojenleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu ülkelerde özellikle “tektipleştirme” politikaları ön plana çıkmaktadır. Bu tür politikaların izlendiği yerlerde, hâkim dilin dışında dillerin kullanılmaya devam edilmesinin entegrasyon ve birliye engel olacağı, aksine düşmanlık ve çatışmaları beraberinde getireceği varsayılmaktadır. Bu nedenle farklı dillerin “sorun” yaratmaması için ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. İkinci tür dil planlamasında, kamu otoriteleri azınlık dilleri yasaklamaz, tam aksine yasal garantiler sağlar. Bu tür dil planlamasına sahip devletlerde, farklı anadilleri olan etnik grupların anadilinde eğitim alma, kamu kurumlarında ve kamusal alanlarda kendi dillerini kullanma hakları vardır. Ancak bu devletlerde, söz konusu hakların tanınmış olması illa da insanların bu haklardan eşit şekilde yararlanabilecekleri anlamına gelmemektedir. Üçüncü tür yaklaşım ise, dillerin yalnızca yasalarla güvence altına alınmakla kalmadığı,

aynı zamanda tüm alanlarda aktif olarak desteklendiği ve teşvik edildiği ülkelerde görülmektedir (Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü [DİSA], 2019). Gürcistan ve İran'ın dil politikaları, bu çalışmada bahsedilen birinci ve ikinci tür dil planlama yaklaşımlarına örnek olarak gösterilebilir.

Dil hakları, daha geniş bir anlama sahip olsa da, esas olarak tüm özel ve kamusal alanlarda “ana dilin” özgürce kullanılması ve seçimi ile ilgilidir. Bu bağlamda dil hakları, uygulamada bireylerin ve grupların ülkelerin dil politikalarına karşı kendi kimlikleriyle var olma mücadeleleridir. Ayrıca dil haklarına dayalı bir dil politikasının, “ölmekte” olan birçok dilin yok olmasını engelleyeceği ve böylece bazı etnik çatışmaları ortadan kaldıracığı iddia edilmektedir. Bu durumda dil politikası çerçevesinin ülkelerin etnik kimlik siyasetlerinden ziyade dil hakları üzerinden oluşturulması arzu edilmektedir (Orhan, 2017).

Modern dil politikaları, içsel/maddi planlama (*internal/corpus planning*) ve dışsal/statü planlama (*external/status planning*) olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Modern devlet ulusal kimliği inşa etmek ve güçlendirmek için bir bölge ya da devlette dilin hangi amaçlar için kullanılacağını belirleyen “statü planlaması” yaparken bir yandan da etkin iletişimi gerçekleştirmek için dilin içsel özelliklerini değiştirmeye yönelik yenilikler, “maddi planlama” yapmaktadır. Bu iki planlama birbirinden tamamen bağımsız olmayıp modern devletin yapısıyla ilişkilidir (Sadoğlu, 2010).

Dünyadaki çeşitli uygulamalara bakıldığında bir devletin kendisine ait dil politikasında siyasal iktidarın topluluklarla tarihsel ilişkilerine dayalı politik-ideolojik seçimleri, toplulukların demografik yapısı, genel nüfusta azınlık halkların oranı ve ulusal/etnik bilinç ve örgütlenme, etnik gerilim derecesi etkili olmakta ve “tek dillilik (asimilasyoncu)” ve “çift ya da çok dillilik (çoğulcu)” gibi stratejiler ortaya çıkmaktadır (Esman, 1992).

Ulus-devletler tarafından en çok tercih edilen “tek dillilik” politikası, bir dilin (özellikle egemen grubun dili) resmi dil olarak belirlenmesi ve diğer azınlık gruplarının dillerinin aşamalı olarak toplumsal ve kamusal hayattan çıkarılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu asimilasyon stratejisi ile seçilen resmi dil, tek hakim ve görünür dil haline getirilmeye ve diğer dil topluluklarında yaygınlaşmasına çalışılmaktadır.

Azınlık gruplarının dillerinin bastırılmasının etik dışı uygulama olduğu göz önünde bulundurularak “dilsel emperyalizm” olarak adlandırılan resmi/egemen dillerin baskın rolünü güçlendirme fikrine karşı çıkmaktadır. Dilsel emperyalizme karşı dilsel çoğulculuk fikirlerinin savunucuları, insanlığın geleceğini tek bir dile bağlamanın aslında insan beyninin evrim sürecine karşı bir girişim olduğunu belirtmişlerdir (Adams ve Brink, 1991).

Siyasal toplumun (ulus) inşa edilmesiyle doğrudan ilişkili olan tek dillilik politikasında, çok dilliliğin “tek ve bölünmez” olan ulusu böleceği, fakat bunun aksine olarak,

tek dilliliğin ise bütünleştireceği düşünülmektedir (Esmen, 1992). Çok dilliliğin temsili demokrasiye engel teşkil edeceğini belirten John Stuart Mill (2015), tek dillilik politikasının savunusunda diğer bir gerekçe olarak demokratik süreçlerin gerektirdiği müzakere ve katılım ortamının, ortak bir dil olmadan mümkün olmayacağı varsayımını öne sürmektedir. Ancak bir devletin vatandaşları olan bazı etnik grup üyelerinin ana dillerini kullanmadığı (veya kullanmadığı) yerlerde demokratik süreçlerin ne ölçüde gerçekleştiği önem arz eden bir tartışma konusudur. Yalnızca tek/hâkim bir dil kullanıldığında başka bir dil grubunun temsilcilerinin müzakere için gerekli olan bilgilere erişimi sınırlı olduğundan, temsili demokrasi süreci de tam anlamıyla sağlanmamış olacaktır.

Topluluklar arasında adeta hiyerarşik bir yapı tesis eden tek dillilik politikalarını değerlendiren Rudnyckyj (1967), bir dilin gelişmesini engellemek için baskıcı önlemlerin getirilmesinin; çift/çok dilli topluluğu tek dilli bir gruba dönüştürmek amacıyla kültürel gelişme koşullarını zorlamanın; belirli bir dilsel etnik grubun iradesine aykırı olarak, bir dilin devlet okullarında öğretilme ve medyada kullanılma hakkını reddetmenin; bu grubun kültürel girişimlerine ve dilini koruma çabalarına maddi ve manevi destekte bulunmaya karşı çıkmanın dil haklarının ihlal edilmesine ve dolayısıyla “dilkırım” (dilsel soykırım) neden olan önemli etkenler olduğunu ileri sürmektedir.

İnsanların dillerinden vazgeçme sebepleri “korku” ve ekonomik, sosyal ve siyasal olarak daha “yüksek statü” arzusu ile ilintilidir. Ayrıca dilsel kaybın en önemli nedenlerinden olan ayrımcılık ve asimilasyon genellikle bir topluluğun bir başka topluluk üzerinde egemenlik ve baskı uyguladığının bir işaretidir (Koçak, 2013).

Tek dillilik politikasının aksine çift/çok dillilik politikasını benimsemiş devletlerde, bu dillerin hukuki etkileri, bölgesel ve kurumsal geçerlilik dereceleri gibi bazı durumlar uygulamada oldukça karmaşık düzenlemeler ve farklı modeller ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte kamu kurumlarında birden fazla dili tanıyan çift/çok dilli rejimlerin çoğu, en azından bazı dil haklarının devletin bütün sınırları içerisinde değişmez kılınmasını ve bazılarının ise yerel koşullara göre bölgeden bölgeye değişmesini içermektedir (Orhan, 2017).

Devletlerin içindeki toplulukların coğrafik durumları ve demografik yapılarının farklılığı, ülke içindeki bölgelerin dilsel açıdan heterojenliği, bölgede egemen olan çoğunluk dilinin yanı sıra azınlık dilinin de varlığı, önemli derecede çift/çok dilli rejimlerin muhtelif biçimlerini ortaya çıkarmıştır (Patten, 2003). Örneğin, azınlıkların Azerbaycan dilinde çok akıcı, neredeyse ana dili seviyesinde konuşmalarına rağmen, uzun süredir çift dillilik tercih edilmektedir. Azerbaycan’da azınlık halkları arasındaki bu çift dilliliğin eksiltici/kayıplı (*subtractive*) değil, arttırıcı/ekleyici/kazançlı çift dillilik (*additive bilingualism*) modeli olduğu görülmektedir. Eksiltici iki dilliliğin aksine arttırıcı modelde, daha sonra kazanılan ikinci dilde ilerleme kaydedildikçe, bilişsel becerilerin de arttığını destekleyen güçlü bir çift dillilik gelişerek dillerin her birinin ayrı fonksiyonlarda kullanılmasını sağ-

lamaktadır. Bu durum ise resmi dilin titüler olmayan dillerin kullanıldığı alanlara müdahale etmemesi şartıyla mümkün kılınabilir (Süverdem ve Ertek, 2020; Qəribova, 2017).

Azərbaycan'da yürütülen dil politikası da, bu dillerin kendilerine ait doğal işlevlerinin korunması için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Azərbaycan'da genellikle tek resmi dil olarak devlet dilinin kullanılmasına rağmen, devletin azınlık dillerinin kullanıldığı belirli alanlara ve bu dillerin kendine has işlevsel özelliklerine müdahalesi bulunmamaktadır. Böylece dillerin aile ve toplum içindeki kullanımı güçlenmekte, sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve genç nesilde dilsel bir öz farkındalık oluşmaktadır. Dillere yönelik böyle bir olumlu yaklaşım, dillerin korunmasında en önemli noktalardan biri olan ana dil taşıyıcılarının kendi dillerine karşı doğru tutum, gurur ve sorumluluk duygusunu şekillendirmektedir. Çokkültürlülük bağlamında Azərbaycan'da izlenen dil politikası da dilsel çeşitliliğin sadece azınlık dil taşıyıcılarının değil, tüm vatandaşların gurur kaynağı olan bir yaşam biçimi haline gelmesini sağlamak üzerine kurulmuştur.

Gürcistan'da Dil Politikası

Dilsel yapının karmaşıklığı, azınlık halklarının sınır bölgelerine yerleşme olasılığının daha yüksek olmasından da kaynaklanmaktadır. Toplumdilbilimsel araştırmalar, bu tür alanların potansiyel ayrılıkçı eğilimlere hassas olduğunu açıkça vurgulamaktadır ve bu, post-empyralist toplumlarda devletlerin bazen etnik azınlıklara karşı azınlık dillerinin yaygın olarak kullanılmasına izin vermemek gibi "kültürel ayrımcılık" politikaları izlemesinin nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle, mevcut veya potansiyel toprak sorunları olan bazı ülkelerde, devlet içi çatışmaların çıkış sebeplerinin, genellikle dil haklarıyla ilgili taleplerle ilişkilendirildiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, ülkede yaşayan azınlıklara kendi dillerini geliştirmeleri ve gelecek nesillere aktarabilmeleri, idari ve kültürel hizmetlerden kendi dillerinde yararlanmaları, ulusal kimliklerini gururla taşımaları ve özgürce ifade etmeleri için uygun fırsatların yaratılması gerektiğini ifade eden bir başka siyasi eğilim mevcuttur. Birinci politik eğilim dilsel ve kültürel çeşitliliği bir sorun olarak görürken, ikinci politik eğilim bu çeşitliliği etnik ve sosyal bir zenginlik olarak görmektedir (Qəribova, 2017).

Sovyet döneminde Gürcistan yönetiminin etnik ve dinî azınlıklara yönelik dil ve kültür politikaları Sovyet ideolojisine uygun bir şekilde Moskova'nın siyasi tercihlerine bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Aynı zamanda, Gürcistan'da yaşayan etnik (aynı zamanda ulusal) ve dinî azınlıkların da Gürcistan devletine aidiyet ve bağlılık duyguları farklılık arz etmektedir (Asker ve Kahraman, 2016). Sovyetler sonrası dönemde ortaya çıkan ideolojik boşluk, değişen öncelikler ve bunun ardından meydana çıkan yeni davranışçılık ve hayata bakış modelleri toplum içerisinde insanların kendini arama eğilimlerini de tetiklemiş, bireysel düşünce ve toplumsal fikir kimlik oluşumu sürecinde ilerlemiştir (Garibova, 2018).

Gürcistan'daki en büyük etnik grup olan Azerbaycan Türklerinin genel nüfusu 2021 yılı istatistiklerine göre yaklaşık 440 bin olmuştur ve çoğunlukla Kvemo-Kartli (Borçalı) bölgesinde yaşamaktadırlar (Агентство Азери-Пресс [АПА], 2021). Gürcistan'daki Azerbaycan Türkleri ile yapılan mülakatlarda Gürcistan hükümeti tarafından resmî kaynaklarda Azerbaycan Türklerinin nüfusunun gerçekte olandan daha az gösterildiği kaydedilmiştir. Bu rakamlara ilişkin görüşmelerde ortaya çıkan sonuçlar ise 380 bin ile 500 bin arasında değişmektedir (Asker ve Öğütçü, 2016).

Müslüman Gürcistan Azerbaycanlıları ile Hıristiyan Gürcüler arasında konuşma dilinin farklı olması keskin bir kültürel farklılık yaratmaktadır. Azerbaycan'ı "ikinci vatan" olarak gören Gürcistan (Borçalı) Azerbaycanlılarının birçoğu, dil engeli nedeniyle, iç ve dış haberleri Azerbaycan dilinde (bu ülkenin çıkarlarına uygun bir biçimde) aldığı için bu bağlılık daha da güçlenmektedir (International Crisis Group [ICG], 2006).

SSCB döneminde "Sovyetleştirme" politikasının uygulanmasında etkin bir araç olarak kullanılan Rus dilinin eski Sovyet cumhuriyetlerinde daha az konuşulan, "titüler olmayan" azınlık diller üzerinde dominantlığı ve Sovyet ideolojisine bağlı, tek dil ve tek kültüre sahip bir Sovyet insanı—*Homo Sovieticus*'u yaratmaya yönelik girişimler, azınlık dillerinin kullanımını önemli ölçüde sınırlandırmakla Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Qaribova, 2017). Aynı zamanda bağımsızlık sonrası Gürcistan'da "millileşme" eğilimleri güçlenmiş ve Gürcü dilinin statüsünün geri kazanılması devlet politikasının öncelikli meselesi haline gelmeye başlamıştır.

Eski Sovyet geleneklerine kısmen de olsa bağlı kalan Gürcistan'da Gürcüler dışındaki milletlerin ana dillerinde eğitim gördükleri okullar bulunmakta ve bu okullarda eğitim genellikle kendi dillerinde yürütülmektedir. Ana dillinde eğitim, kendi dillerinde eğitim almaları noktasında faydalı gibi görünse de yaşadıkları ülkenin insanlarıyla ortak bir dile hakim olamamaları nedeniyle toplumda uyum sorunlarına yol açmaktadır. Bu da azınlık grubu üyelerinin kamu yönetimindeki oranlarını düşürmektedir. Yürütülen çalışmalarda, Gürcistan'da yaşayan tüm toplumların etkileşiminin Gürcü dili vasıtasıyla sağlanarak, devlet dili olarak Gürcücenin bütün kurumlarda hâkimiyetinin pekiştirilmesi ve çatışmaların giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan Gürcistan'ın dil politikalarını, devlet dilinin statüsünün güçlendirilmesi ve etnik grupların konuştuğu dillerin korunması çalışmaları olarak iki başlık altında ele almamız mümkündür. Farklı dönemlerde kabul edilen kanun maddeleri de Gürcü dilinin etkisinin güçlendirilmesini ve bütün toplum tarafından kabul görmesini sağlamaktadır. Anayasanın 38. Maddesi doğrultusunda Gürcistan'da yaşayan bütün etnik gruplar uluslararası kabul görmüş prensipler ve normlara göre her türlü baskıdan uzak, tamamen bağımsız olarak kültürünü geliştirebilir, özel ve sosyal yaşamda ana dilini kullanabilir. Gürcistan anayasasının birçok maddesiyle söz konusu toplulukların hakları devlet garantisi altına alınmıştır. Gürcistan'da son yıllarda gerçekleştirilen

dil politikaları, değişik etnik grupların daha fazla yabancılaşmaması ve onlarla yaşanan çeşitli problemlerin ortadan kaldırılmasına ve iletişimin sağlanmasına hizmet etmektedir. Böylelikle gençlerin, Gürcü toplumuyla iletişimlerini sağlamak hem de söz konusu etnik grupların kültür ve dillerini unutarak asimile olma korkusunu ortadan kaldırmak hedeflenmektedir (Çimke, 2015).

Azınlıkların dillerine ve kültürlerine yapılan ayrımcılığın, bu halkların dillerinin kullanılmasını sınırladığı ve onları çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyal baskılara maruz bıraktığı iyi bilinmektedir. Bu durum, azınlık halkların hoşnutsuzluğuna ve onlar ile titüler halk arasında çeşitli çatışmalara yol açabilir. Dil, din ve kültür farklılıkları da Azerbaycanlıların Gürcü toplumuna entegre olmalarını zorlaştırmaktadır. Bu tür bir izolasyon, 2021 yılı Dmanisi¹ olayındaki gibi baskın grup tarafından ayrımcı davranışlarla sonuçlanmakta ve karşılık olarak Azerbaycan toplumunun baskıya maruz kalan üyeleri saldırgan davranışlar sergilemektedir (Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi [AZƏRTAC], 2021).

Gürcistan'da dil sorunu, devlet ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerdeki sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Merkezi hükümetin de bu konuda özel bir rolü vardır. Binlerce yıldır dilsel mirasını koruyan Gürcistanın Borçalı Türkleri dahil etnik gruplara yönelik dil politikası açıkça "Gürcüleştirme" politikası haline geldiğinden, Gürcü topluma entegrasyon, etnik azınlıkların "titüler halk" tarafından sahiplenilmesi" olarak anlaşılmaktadır. Gürcü siyasi seçkinlerinin bir bölümünün etnik azınlıkların dil meselelerinde taviz vermemesi sert tepkilere neden olmakta ve onların taleplerinin radikalleşmesine yol açmaktadır. 2003 yılından bu yana özellikle parlamento ve yerel seçimlerde ilerleme kaydedilmesine rağmen, genel sorunlar yaşanmaktadır. Mevcut hükümet, etnik azınlıklara karşı hoşgörüsüz bir tavır sergileyen ve Gürcü dilini "lingua sacra"² olarak gören eski Cumhurbaşkanı Zviad Gamsahurdia'yı idealleştirmeye devam etmektedir. Bu, yönetici seçkinlerin içinde Gürcü milliyetçiliğinin kalıcılığının bir göstergesidir. Gürcü milliyetçiliği, Gürcistan'ın genel sosyo-ekonomik sorunlarının üstesinden gelmesinde yardımcı olmadığı gibi, etnik gruplarla olan sorunları ciddi şekilde şiddetlendirmiştir. Gamsahurdia döneminde adı değiştirilmiş köy isimlerinin henüz eski isimlerinin dönmemiş olması, "Zviadist" geleceğin korunduğunu göstermektedir (Aydingün ve Asker, 2012).

Gürcistan bir dil politikası olarak coğrafi isimlerin Gürcüceye çevrilmesi üzerinde çalışmaktadır. Yer adlarının değiştirilmesi her zaman bölgede uygulanan geleneksel bir dil politikası olmuştur. Hatta Borçalı diyarının Bolnisi bölgesinde köylerin girişlerine ve

¹ Borçalı bölgesindeki Dmanisi ilçesinin 1947 yılına kadar eski ismi "Başgeçit" olmuştur. Bu yer, Kafkaslar'dan Osmanlı'ya baş geçit gibi kullanıldığı için bu adı taşımıştır.

² Lingua sacra, İtalyanca "kutsal dil" anlamına gelmektedir. Aynı inancı, düşüncüyü, ideolojiyi paylaşan insanların kullandıkları, ibadet ettikleri veya kutsal kitapların yazıldığı dilleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda lingua sacra'nın kurtuluşa erdirici rolü öne çıkarılarak dışlamacı tavrı ima ettiği iddia edilebilir. Yahudi inancının ritüellerini yerine getirmede baş vurulan İbranice ile Kur'an dili olan Arapça bu doğrultuda lingua sacra'nın iki örneği olarak gösterilebilir.

Müslüman mezarlıkların yakınına haç sembolleri yerleştirmekle burada yaşayan insanların Hıristiyan oldukları izlenimini yaratmaya çalışmaktadırlar. 2016 yılında Gürcistan'daki Avrupa Ulusal Azınlıklar Merkezi tarafından yapılan bir araştırmada da, Azerbaycan kökenli yerleşim yerlerinin adlarının değişikliği, “bölgedeki türk nüfusun çoğunluğuna rağmen, bu yerlerin gelecek nesillere tarihi Gürcü toprakları olarak sunulabilmesi” için olduğunu onaylamaktadır (Report, 2019). Bazı Gürcü aydınlar, bu “sahte Gürcüleştirme” faaliyetlerinden Gürcülerin değil, Gürcü soyadına sahip Ermeni asıllı yetkililerin sorumlu olduğunu söylemektedirler. Gürcistan'da tek bir Ermeni köyünün isminin değiştirilmesi de bu varsayımı güçlendirmektedir (Sarıyeva, 2011).

Dil Politikası Bağlamında Gürcistan'da Eğitim Sistemi

Gürcistan'ın İslam dünyası ile yakın ilişki içinde olması ve Azerbaycan-Türkiye arasında bir koridor rolü oynaması ile burada din ve kültürlerin entegrasyonunun yanı sıra İslami eğitim ve öğretimin de yaygınlaştığı görülmektedir. Gürcistan coğrafyasında yüzyıllar içinde hızla gelişen zengin bir İslam kültürü mirası, İslami eğitim, medrese ve okul geleneklerinin varlığı gözlemlenmektedir (Goca Memmedli, 2021).

Bununla birlikte, müslüman etnik azınlıkların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Gürcü dilini etkili bir şekilde öğretmek ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Çok sayıda ebeveynin, Azerbaycanlı çocukların Gürcü çocuklarla birlikte okul öncesi ve lise eğitimini çok dilli bir şekilde almasını istemesi dikkat çekicidir. Ebeveynlere göre, bu bir yandan Gürcüce dil bilgisini geliştirecek ve öte yandan ortak eğitim, etnik Gürcü çocuklarla aktif sosyalleşmelerini sağlayarak etnik azınlıkların erken yaşlardan itibaren entegrasyon sürecini kolaylaştıracaktır. Entegrasyonun olumlu etkilerine inanan bazı Azerbaycan Türkleri ise, çocuklarının Gürcü okullarına gitmesi halinde etnik Azerbaycanlı öğrencilerin Hıristiyanlığa geçmesiyle³ Azerbaycan toplumunun kültürel ve etnik kimliğinin tehlikeye gireceğinden korktuklarını belirtmektedirler (German Organization for Technical Cooperation [GTZ] ve Caucasus Institute of Peace, Democracy and Development [CIPDD], 2006). Bununla birlikte, bunların hiçbiri tam olarak kabul edilemez, çünkü Gürcistan Kamu Savunucusu'nun (Ombudsman) 2022 yılında yayınladığı raporda yükseköğretim kurumlarının müfredatlarında Azerbaycan dili ve edebiyatı konularının bulunmamasına dikkat çekerek, bu eksikliğin öğrencilerin bu alanlarda uzmanlaşmasının karşısını aldığı ve sonuç olarak onların Azerbaycan'a okumak için gitmeye zorladığını belirtilmektedir.

Dil engeli nedeniyle, baskın olmayan etnik grupların üyeleri de kamu hizmetlerinden gerektiği gibi yararlanamamaktadır. Bu da azınlık dillerinde konuşanların hizmet sağlayıcı kurumlarda (özellikle müşteri hizmetleri operatörleri, danışmanlar vb.) yeterli sayıda

³ Gürcistan okul müfredatı, pratikte Hıristiyan teolojisi anlamına gelebilecek dini çalışmaları da kapsamaktadır. Yetkililerin bu tür derslerin Müslüman öğrenciler için zorunlu olmadığına dair güvencelerine rağmen, çocuklarını Gürcü okullarına göndermek konusunda isteksiz olan ebeveynler, çocukların okullardaki misyonerlik faaliyetleri tarafından hedef alınabileceğinden endişe etmektedirler.

istihdam edilmemesiyle açıklanmaktadır (*Public Defender (Ombudsman) of Georgia, 2022*).

Ayrıca, Gürcistan Kamu Savunucusu'nun (Ombudsman) 2017 yılında yayınladığı "Gürcistan'da İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Korunması Durumuna İlişkin Rapor"unda, Azerbaycan'ın Gürcistan'a gönderdiği ders kitaplarının ülkenin eğitim sisteminin standartlarını⁴ karşılamadığı ve okullarda eğitim sürecini olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Gürcistan'da Azerbaycanlı pedagojik personelin yetiştirilmesi, millî okulların artırılması ve Azerbaycanlı bilim adamlarının ortak ders kitaplarının geliştirilmesine temel katılımı önemli konulardır. Raporda, bölgesel TV kanalları aracılığıyla haber programlarının Azerbaycan dilinde eş zamanlı olarak yeniden iletilmesi girişimi de takdir edilmektedir. Bununla birlikte, etnik azınlıkların ülkedeki gelişmeler hakkında kapsamlı bilgi almalarını sağlamak için devletin ek çaba göstermesinin gerekli olduğu gösterilmiştir (*Public Defender (Ombudsman) of Georgia, 2017*).

Azerbaycan Türkçesinin İran'daki Mevcut Durumu

Bilindiği üzere 1828 yılında imzalanmış Türkmençay Antlaşması ile Azerbaycan toprakları ikiye bölünerek Azerbaycan'ın kuzeyi Rusya'ya, güneyi ise İran'a bırakılmıştır. Sovyetlerin parçalanmasıyla kuzey Azerbaycan'da bağımsız bir devlet olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yer almasına rağmen; Güney Azerbaycan hala İran idaresi altında bulunmaktadır. Dolayısıyla nüfusunun %40'ı⁵ Türkçe konuşan İran'daki en kalabalık Türk nüfusunu oluşturan Azerbaycan Türkleri'nin ana dili, ülkede Farsça'dan sonra en fazla konuşulan dil konumundadır (*Turkish Urmia, 2020*).

Binlerce yıldır günümüz İran nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan Azerbaycan Türkleri, ülkenin milli, kültürel, ekonomik ve siyasi zenginliğini daha da arttırmışlar ve kalkınmanın her alanında elde ettikleri başarılarla devletçiliği korumuşlardır. Buna rağmen, kendilerinin İran anayasasında belirtilen milli ve medeni haklarını alamamışlardır. Bugüne kadar devam eden siyasi, ekonomik ve kültürel ayrımcılık, bu haklar için verdikleri mücadelenin temelini oluşturmuştur. Özellikle dil sorunu bu mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır ve ulusal öz farkındalığın derinleştirilmesinde kilit

⁴ 11 yıllık eğitim sistemi olan Azerbaycan'da 12. sınıflar için ders kitabı mevcut değildir. Gürcistan Azerbaycanlılarına ders kitaplarının sağlanmasının Azerbaycan hükümeti tarafından yapıldığını belirtmek gerekir.

⁵ İran Cumhurbaşkanlığı İdaresi'ne bağlı "Stratejik Planlama ve Kontrol Konseyi"nin İran İstatistik Merkezi'nin 2011 yılı nüfus ve konut sayımı sonuçlarına göre, Azerbaycan Türklerinin sayısı (21.589.917 kişi) ülke nüfusuna (75.149.669 kişi) oranla - %28,7 olmuştur [Bkz: Vice Presidency Plan and Budget Organization Statistical Centre of Iran. (2011, October). *National Population and Housing Census 2011/1390: Selected Findings*. Table 13 – Population by Sex, Residence Status and Province: 2011. <https://www.amar.org.ir/Portals/1/Iran/90.pdf>]. İran'ın 2016 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Azerbaycan Türklerinin sayısı ülke nüfusuna (79.926.270 kişi) oranla %22,3 (toplam 17.848.672 kişi) olmuştur [Bkz: Vice Presidency Plan and Budget Organization Statistical Centre of Iran. (2018, August). *National Population and Housing Census 2016/1395: Selected Findings*. Table 13 – Population by Sex, Residence Status and Province: 2016. https://www.amar.org.ir/Portals/1/census/2016/Census_2016_Selected_Findings.pdf].

bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bugün, anadili meselesi İran Azerbaycanlılarının ulusal gereksinimlerinin ötesinde olmasına, dilin edebi bir dil olarak oluşması ve resmi statü kazanması için verilen mücadeleye rağmen, birçok iç sorun kendini göstermektedir. Güney Azerbaycanlı aydınların çoğu, Azerbaycan dilinin Arapça-Farsça kelimeler açısından zengin olduğunu ve yabancı sözcüklerin bu dilde karşılıklarının olmadığını, en önemlisi Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki dilin Azerbaycan dili olarak adlandırılmasından da memnuniyetsizliklerini öne sürerek Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki edebî dil örneğini takip etmemektedir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti edebî dilinin daha başarılı olduğu kabul edilmektedir (Baharlı, 2008).

Günümüzde Türk dillerinin yakınlaşması–Türkler için ortak bir iletişim dilinin oluşturulması, Türk Dünyası'nın en güncel konulardan biridir. Türk Dünyası'nda siyasi ve toplumsal önemi büyük olan ortak yazı dili ve ortak alfabe meselesi çözülmeden Türk halkları arasında ortak bir dil kurulması mümkün değildir. Ortak Türk dili için yapay bir dil oluşturmak yerine, iletişim aracı olarak Türk halklarından birinin dilini seçmenin daha doğru olacağı, bunun için bu Türk halkının ve lehçesinin dünyada tanınması, ülkenin ekonomik kalkınma durumu, dünyadaki prestiji ve nüfusu, yabancı bir çok ülkede bu dilin öğretilmesi gibi faktörlerin dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Güney Azerbaycanlılar bunu ortak bir Türk diline doğru atılmış bir adım olarak görmektedir. Öncelikle bu iş iki Türkçe arasında değil, paralel bir şekilde bütün çağdaş Türk lehçeleri arasında geniş bir hareket olarak başlatılmalıdır. Örneğin Türkiye-Azerbaycan-Kırgızistan-Özbekistan-Türkmenistan karşılıklı televizyon programlarının işletilmesi faydalı bir uygulamadır ve kitle iletişim sürecine hazırlık amaçlıdır (Hacıyev, 2012).

Günümüzde dil konusu, İran'da milli ve medeni haklar çerçevesinde büyük bir sorun haline gelmiş ve hükümeti bu alanda somut adımlar atmaya zorlayacak düzeye gelmiştir. Azerbaycan aydınlarının asli görevi, bu fırsatı iyi değerlendirmek, farklılıkları bir kenara bırakıp ortak paydaya varmak ve edebi bir dil oluşturma sürecini doğru istikamette yönlendirmektir.

İran İslam Devrimi sonrasında gerek kısmi özgürlük atmosferi, gerekse artan yayın miktarı ve küreselleşen dünya koşullarının etkisi ile Türkiye ve Azerbaycan'a gidiş gelişlerin artması sonucunda Güney Azerbaycan Türkleri'nde ulusal kimlik bilincinin yükseldiği görülmektedir. Ayrıca, Azerbaycan dilinin toplumdilbilimsel durumuna ilişkin yukarıdaki tartışmalar bağlamında, devam etmekte olan dil değişim sürecine işaret eden şehirleşme, resmi dairelerin azınlık dilleri konusunda uzun vadeli politikaları, aile içinde dil-seçim modeli, evde sadece ana dilinde konuşulmaması ve sözlü Farsça ile sözlü Azerbaycan dili arasındaki yapısal benzerlik gibi birkaç olgu kaydedilmektedir (Romaine, 1995).

Aynı zamanda, sınır bölgelerden merkeze doğru ana dil olarak Farsça konuşanların sayının arttığı İran'da başkent Tahran örneğine bakıldığında, heterojen yapıli toplumda

orta ve üst sınıf Azerbaycanlı ailelerde önemli oranda bir dil-değişimi olduğunu görebiliriz.

Azerbaycan Türkçesinde konuşulması için çok yüksek istek ve motivasyon olmasına rağmen, bugün birçok ebeveyn, çocuklarıyla konuşurken Fars dilini tercih etmektedir. Özellikle genç nesiller arasında, yeniden canlanma sürecinde Azerbaycan Türkçesinin ve kimliğinin modern bir tanımının gündeme geldiği görülmektedir (Bani-Shoraka, 2007).

Pehlevi dönemindeki gayri Fars halkların dillerini yasaklama ve onları asimile etme politikası İslam devriminden sonra da devam etmiştir. İktidardaki rejime ve onun ideologlarına göre, eğitimin Farsça olması, Azerbaycanlılar da dahil olmak üzere gayri Fars halkların etnik kökenlerini, dillerini ve milli kültürlerini unutmalarına yardımcı olacaktır. Aksi takdirde milli kimlik bilincinin yükselişi, İran'ın bütünlüğü ve geleceği için bir tehdit oluşturmaktadır.

Hükümet, sadece Güney Azerbaycanlıların değil, diğer gayri Fars halkların da milli ve medeni haklarını tanımamakta ve milletlerin hak ve taleplerine yönelik olumlu bir adım atmak yerine, ülkedeki azınlıkların asimilasyonunu teşvik etmektedir. Aslında Fars şovenizmini ülkede egemen ideoloji olarak yayanlar, milletlerin milli varlığını inkar etmek için atılan her adımın ülkenin birlik ve beraberliğini tehdit ettiğini, milli ilişkilerde gerilimi artırdığını, uluslararası düzeyde İranı, bir "halklar hapishanesi" ve insan haklarına karşı çıkan bir ülke olarak tanıttığını anlamamaktadır.

Buna rağmen, Güney Azerbaycanlılar mücadele ederek dil ve ulusal kimlik haklarını talep etmekte ve savunmaktadır. Örneğin, 2004 yılında Erdebil mahkemesinde duruşma zamanı Azerbaycan Türkçesinde konuşacağı gerekçesiyle tercüman talebinde bulunan aktivist Abbas Lisani, mahkemede herkesin kendi dilinde konuşma hakkına sahip olduğununun İran Anayasasında yer aldığını hatırlatmıştır. Böylece hakim, savunma tarafının ana dilinde konuşmasına izin vermiştir. Bu, Güney Azerbaycan Milli Hükümeti'nin⁶ devrilmesinden bu yana anadili mücadelesinde önemli bir adım olarak kabul edilebilir (Hacıyeva, 2017)

Güney Azerbaycan Türklerinde yükselen milli bilinç elbette ki kültürün en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen ana diliyle ilgili talepleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle Güney Azerbaycan Türkleri son zamanlarda ana dilinde eğitim, üniversitelerde Azerbaycan Türkçesi bölümlerinin açılması, Azerbaycan dili ve edebiyatı araştırma enstitülerinin açılması, tam zamanlı Azerbaycan dilinde yayın yapan radyo ve televizyon kanallarına izin verilmesi, çocuklara Türk kökenli isim verilmesinin ve işyerlerinde Azerbaycan Türkçesinde tabelaların kurulmasının önündeki engellerin kaldırılması,

⁶ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Güney Azerbaycan'da Seyyid Cafer Pişevari başkanlığındaki Azerbaycan Demokrat Partisi, yapılan seçimler sonucunda 12 Aralık 1945 tarihinde (21 Azer harekâtı) Azerbaycan Milli Hükümeti'ni kurmuştur. Fakat yaklaşık bir yıl sonra İran ordusundan evvel vatanseverler denilen milis birlikler 12 Aralık 1946 tarihinde Tebriz'e girmiş ve katliam yapmışlardır, neticede Milli Hükümetin mevcudiyetine son verilmiştir.

Azerbaycan bölgesinde Türkçenin ikinci dil olarak kamu sisteminde kullanılması gibi taleplerini daha yüksek sesle dile getirmektedir.

Eğitim Sisteminde Ana dili Meselesi

Eğitim yoluyla her millet milli ve manevi değerlerini geliştirir ve korur. Güçlü bir devlet yapısının kurulması ve korunması için gerekli olan milli bilinç, eğitim sonucunda oluşur ve güçlenir. Ancak eğitim sistemi, milletin kendi ana dili ve milli-ahlaki değerleri esas alınarak oluşturulduğunda milli bilincin gelişmesini teşvik eder. Ana dilinde eğitim görmeyen bir milletin milli kimliğini muhafaza etmesi ve milli kültürünü geliştirmesi zordur.

Eğitim sistemi konusu çok uluslu ülkelerde farklıdır. Bu ülkelerden bazıları etnik farklılıkları, çok dilliliği kabul etmekte ve eğitim sistemlerini bu değerler üzerine inşa etmektedir (Kanada iki dilli, Belçika üç dilli, İsveç iki dilli). Bazı devletler, ulusal çeşitliliği mevcut yapıya bir tehdit olarak görmektedir. Bu tür devletler, eğitim sistemlerini tek dil, tek etnisite temelinde inşa etmekte ve “tek devlet, tek millet, tek dil” adı altında ülkedeki diğer halkları asimile etmeye çalışmaktadırlar.

İslam Devrimi'nden günümüze İran eğitim sisteminde anadili sorunu

1978-1979 İran İslam Devrimi, Güney Azerbaycan Türklerinde ulusal isteklerini ifade etmeleri yönünde beklentiler yaratmıştır. Toplumsal yapıyı derinden etkileyen değişim sürecine giren İran'da yaşayan diğer halklar gibi ülkenin Şah rejiminden kurtulmasında önemli ve belirleyici rol oynayan Güney Azerbaycanlılar da yeni hükümetten eşit vatandaşlık tutumu, anayasal ve medeni haklarının tam olarak tanınmasını bekliyorlardı. Devletin bu alanda pratik adımlar atmasını umuyorlardı. Milli istekler arasında özellikle anadilde eğitim konusu öne çıkmaktadır.

Devrimden hemen sonra Fars Dili ve Edebiyatı Akademisi'nin Başkanı Hassan Habibi'nin İran'daki tüm gayri Fars halkların anadillerinde eğitim hakkı konusunun Anayasa'ya tam olarak yansıtılması önerisi, çeşitli gayri Fars milletlere mensup aydınlar tarafından müzakereye çıkarılmıştır. Teklif, gayri Fars halkların dillerini tamamen okullarda ve üniversitelerde öğretmek olmuştur. Uzmanlar Meclisi (*Meclis-i Hubregan*), teklifin bu biçimine şiddetle karşı çıkmış ve bunun yerine devletin resmi dilinden bahseden 13. ve 15. Maddeleri yazılmıştır.

Yalnızca Zerdüsti, Musevi ve Hıristiyanları azınlık olarak tanımlayan Anayasanın on üçüncü maddesi, ülkedeki azınlık tanımının dinî eksenli olduğunu göstermektedir ve bu dini azınlıklar (özellikle Hıristiyan Ermeniler) ana dillerinde eğitim veren okullar açmakta serbesttirler. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın on beşinci maddesi ise, Farsça ile birlikte mahalli ve kavmi dillerden basında ve kitle haberleşme araçlarında yararlanma ve okullarda bunun edebiyatının öğretilmesinin serbest olduğunu belirtmektedir. Bu sınırlı hakkın Azerbaycan okulları dahil sadece milli okullarda ana dili ve edebiyatının öğretimi

için geçerli olduğu ve genel olarak ana dilde öğretim yapılmasına izin vermediği açıktır (Rust, 2008). Sonuç olarak, İran siyasi otoritesinin Azerbaycan Türkleri ve Ermenilere yönelik dil politikaları arasındaki bu farklı tutumunun temel nedeni, ülke içerisindeki etkin nüfusu oluşturan Azerbaycan Türklerine kıyasla azsayılı Ermenilerin bir tehdit unsuru olarak görülmemesi olabilir.

İran İslam Cumhuriyeti tarihinde ilk kez Hasan Ruhani, 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ülkede yaşayan etnik azınlıkların ana dillerinde eğitim talebini gerçekleştireceğine söz vermiş, 2019 yılında ilk kez okullarda Azerbaycan dilinin öğretilmesi için bir plan geliştirilerek halihazırda Azerbaycan dili İran'ın Doğu Azerbaycan Eyaletinde pilot proje olarak uygulanmaktadır (Kətanov, 2019).

İran anayasasının Güney Azerbaycan Türklerine yasal olarak ana dillerini öğrenmesine yol açan maddelerinin fiilen uygulanmadığını belirten Eker, bütün dillerin eşit olduğu gösterilen bir siyasî yapılanmada, Azerbaycan Türkçesinin okullarda yalnızca Azerbaycan edebiyatı dersinde Farsça ile paralel işlenmesini, ülkenin en çok konuşulan ikinci diline karşı açık bir ayrımcılık olarak yorumlamaktadır. Öte yandan milyonlarca Azerbaycan Türkünün konuştuğu bu dilin, birkaç bin konuşuru olan “bölge” ve “kabile” dilleri arasında gösterilmesi toplumdilbilimsel izolasyon pratiğinin bir örneğini oluşturmaktadır (Eker, 2008).

Sonuç

Bazı ulus-devletler tarafından toplumsal hafızaya şekil vermek ve toplumu yeniden yapılandırmak için politik bir araç olarak kullanılan homojenleştirici ve asimilasyonist dil politikalarının azınlık-çoğunluk ilişkileri açısından toplumsal uyum hedefine ulaşmadığı ve tek dillilik politikası ile dil hakları arasında yoğun bir gerilim ve artmakta olan bir mücadele ilişkisi bulunduğu görülmektedir.

Gürcistan ve İran'da hükümetin kontrolü altında “uyumlu toplum”un kurulması hedefine ulaşmak için bazı adımlar atılmıştır. Son dönemde çoğunluk-azınlık ilişkilerinde bazı olumsuz ve tutarsız eğilimler görülmektedir. Borçalı Azerbaycanlıları ile karşılaştırma yaptığımızda, milli kimlik duygusu ve Fars rejiminin sert baskısından dolayı Güney Azerbaycan Türklerinin dil mücadelesinin daha güçlü olduğu görülmektedir. Ayrıca, dolaylı müdahaleler nedeniyle Gürcistan ve İran'da Azerbaycanlıların siyasi faaliyetlerinin düşük düzeyde olduğunu belirtmek gerekir.

Sonuç olarak bu çalışmada, titüler ve titüler olmayan halklara yönelik devletler tarafından uygulanan dil planlamaları ile ilgili genel değerlendirmelere yer verilerek Borçalı ve Güney Azerbaycan bölgelerinde yaşayan Türklere yönelik dil politikaları sebep-sonuç ilişkisiyle açıklanmış, toplumsal-siyasal ve toplumdilbilimsel yaklaşımla çözüm önerilerinin ele alındığı önemli bilgiler sunulmuştur.

Bugün Gürcistan ve İran'daki Azerbaycan Türklerinin ana dili ile ilgili olarak bunları birkaç başlık altında sıralayabileceğimizi, yok olmaması ve varlığının korunması için ne gibi önlemler alınabileceğini söyleyebiliriz.

1. Azınlık veya titüler olmayan Türk halklarının yaşadığı farklı coğrafyalarda ana dilinde televizyon ve radyo programları yapılmalı, gazete ve dergiler yayınlanmalı ve okunmalıdır. Gürcistan ve İran'da Azerbaycan dili, edebiyatı, kültürü vb. alanları kapsayan materyallerin olduğu web siteleri düzenli olarak geliştirilmeli ve güncellenmelidir. Özellikle, kitle iletişim araçlarında geleneksel içeriklere daha fazla öncelik verilmelidir.

2. Anasayal haklar çerçevesinde, Azerbaycan Türklerinin dillerinin devlet tarafından korunması sağlanmalı ve devlet bunu üzerine almalıdır. Bunun mevzuata yansıdığını yukarıdaki alt başlıklarda görsek de bugün bunlara karşı izlenen ve uygulanan politika tam tersini göstermektedir.

3. Dünyanın en köklü ve zengin dillerinden biri olan Türkçenin etkisi ve gücü her geçen gün artmakta ve evrenel bir dil olma yolunda ilerlemektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi, mevcut durumun ileriye dönük olasılıklarını göz önünde bulundurarak, Türk Dünyası'nda medya, iletişim ve kamu diplomasisi alanlarında iş birliğinin artırılması doğrultusunda milli kültür unsurları/öğeleri üzerinden iletişim köprüsünün kurulmasına Türkiye-Azerbaycan Ortak Medya Platformunun öncülük edebileceği görüşündeyiz.

Extended Abstract

Language is an important factor that constitutes national identity. Language policies have become a state structure that aims to unite peoples under state rule, as well as organize and reorganize their lives. The establishment of a political central authority that dominates the society's thoughts through language is the most essential element of social construction processes in the new world order. Governments seek to shape this self-developing process through existential effort and imagination. When the elite, in different fields of power, feel a threat to their political regimes, they try to strengthen the official language. They instrumentalize language for their power against non-titular languages by changing and transforming them in a planned and artificial way and through implementing various policies, in order to eliminate the perceived danger. Thus, they aim to perpetuate their power by consolidating the stabilizing power of the majority language. At the same time, there is an attempt for canonical society and cultural memory to be established through various interventions in line with this purpose.

Systematic intervention processes in various stages of history appear as a social engineering projects in which the memory and consciousness of the target society is reconstructed through a language that has been deprived of its memory. From this perspective, the aim is to eliminate regional divisions and create an integrated, homogeneous, heterogeneous harmonious society by ensuring the continuity of the "us consciousness" against the

“image of the other,” with the dissemination of a national language and the establishment of a uniform education system. Minority languages are a functional tool that can be used in line with the goals of the majority. They become obsolete by leaving social thought, and are condemned to disappear by being marginalized in the homogenization process used to construct national identity. As a result, discriminatory political movements/initiatives for the communication functions of non-Titular languages highlight the planning of a monolingual, transformative, and marginalizing centralized language.

Language policy is the most effective and powerful way for the state to exert its will in the field of language against different ethnic groups within a political authority. Language policies are applied at the state level and used as a political tool. They have emerged and are shaped by the process of nation-state building and national identity construction. In this context, monolingual policies applied by nation-states aimed at linguistic homogenization have assimilationist characteristics, cause languages other than the official language to be gradually removed from public life, and cause some languages to disappear. At the same time, claims for language rights emerge as an existential struggle against prohibitive and assimilationist policies, and bring multi-lingualism policies to the agenda.

Homogenizing and assimilationist language policies are used by some nation-states as political tools to shape social memory and restructure society. They do not achieved the goal of social cohesion in terms of minority-majority relations, and there is intense tension and increasing struggle in the relationship between monolingual policies and language rights.

In attempts to save Georgian from the influence of other languages, Georgia has implemented various language policies in order for minorities to learn Georgian, to strengthen the dominance of Georgian as the state language in all institutions, and to ensure interactions and eliminate conflicts within communities.

Iran has a multi-ethnic society. The policy of Persianization and the education system based on a single language, lead to the assimilation of many peoples, especially the Southern Azerbaijanis, and the violation of their language rights.

When we compare this with Borchali Azerbaijanis, the language struggle of Southern Azerbaijan Turks is stronger due to a sense of national identity and harsh pressure from the Persian regime. It should also be noted that the political activity of Azerbaijanis in Georgia and Iran is at a low level due to indirect interventions.

When the role of language policies in Georgia and Iran in the process of national integration are evaluated, political nationalism in Georgian and Persian should be noted. This study examines the current situation of Azerbaijani Turkish in Borchali (Georgia) and South Azerbaijan (Iran) from socio-political and socio-linguistic perspectives. In this context, language policies, language planning and language rights, and monolingualism

with its assimilationist characteristics, are included in the theoretical framework for the first part of this research. The second part explains the language policy implemented in Georgia and discusses the mother tongue education problems faced by minorities. Data on language policy practices in Iran, the position of Azerbaijani Turkish against the titular language, and the problems related to South Azerbaijan Turks' right to education in their mother tongue are interpreted in the third part. In the last section, attention is drawn to the role of language policy in Azerbaijan's multi-culturalism model, as a solution method for the aforementioned problems.

Orcid

Museyib Shiraliyev <https://orcid.org/0000-0002-7407-194X>

Kaynakça

- Adams, K. L., & Brink, D. T. (1991). Joshua A Fishman on language Planning: "Brotherhood Does not Mean Uniformity". D. F. Marshall (Ed.), *Focus on language planning: Essays in honor of Joshua A. Fishman (Vol. 3)* içinde (ss. 7-27), Amsterdam: John Benjamin's Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/z.fishfest3.04ada>
- Агентство Азери-Пресс [АПА]. (2021, Апреля 29). Объявлена Численность Азербайджанцев В Грузии. <https://apa.az/ru/xeber/novosti-evropi/Obuyavlenu-chislennost-azerbajdzhancev-v-Gruzii-444601>, (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Asker, A., & Kahraman, A. (2016). Gürcistan'da Devletleşme, Kimlik İnşası ve Müslüman Topluluklar. A. Aydıngün, A. Asker & A. Y. Şir (Ed.), *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset* içinde (ss. 23-47). Ankara: AVİM Yay., Terazi Yayıncılık.
- Asker, A., & Öğütçü, Ö. N. (2016). Borçalı Türkleri: İslam, Mezhep ve Din Temelli Sorunlar. A. Aydıngün, A. Asker & A. Y. Şir (Ed.), *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset* içinde (ss. 219-47). Ankara: AVİM Yay., Terazi Yayıncılık.
- Aydıngün, A., & Asker, A. (2012). Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı. İ. Aydıngün & Ç. Balım (Ed.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna* içinde (ss. 117-208). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi [AZƏRTAC]. (2021, May 17). *Dövlət Komitəsi Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılara çağırış edib*. https://azertag.az/xeber/Dovlet_Komitesi_Gurcustanda_yasayan_azerbaycanlilara_chagiris_edib-1782181, (Erişim Tarihi: 02.04.2022).
- Baharlı, M. (2008). Quzey'in Azərbaycanca'sı, Güney'in Türkcə'si. https://turuz.com/storage/users/bey-1395/0915-Quzey_Azerbaycanin_Azerbaycancasi,_Guney_Azerbaycanin_Turkcesi-M.B-2008.pdf
- Bani-Shoraka, H. (2007). Azerbaycan Dili ve Kimliği Yeniden Canlanıyor mu?. Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, (03), 160-167.
- Blommaert, J. (1996). Language planning as a discourse on language and society: The linguistic ideology of a scholarly tradition. *Language problems and language planning*, 20(3), 199-222. <https://doi.org/10.1075/lplp.20.3.01blo>
- Christian, D. (1988). Language planning: the view from linguistics. F. Newmeyer (Ed.), *Linguistics: The Cambridge Survey: Volume 4, Language: The Socio-Cultural Context* içinde (ss. 193-209),

- Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511620577.012>
- Çimke, H. (2015). Gürcü Dili Çalışmaları Ve Gürcistan'ın Dil Politikası. *Karadeniz Araştırmaları*, 12(47), 101-112.
- Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü [DİSA]. (2012). Ülkelerin Dil Planlaması ve Politikaları: Eğitimde Çokdillilik. Diyarbakır: DİSA Yayınları.
- Esman, M. J. (1992). The state and language policy. *International Political Science Review*, 13(4), 381-396.
- Eker, S. (2008). Farsçanın kıskacında Güney Azerbaycan Türkçesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, (9), 183-198.
- Garibova, J. (2018). Azerbaycanda dil-kimlik bağlantısının oluşumu ve Türkiye Türkçesi faktörü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (44), 15-41. <https://doi.org/10.21563/sutad.511038>
- German Organization for Technical Cooperation [GTZ] & Caucasus Institute of Peace, Democracy and Development [CIPDD]. (2006). *Conflict Potential Related to the Problems of Language and Education in Georgia's Kvemo Kartli Province*. https://www.files.ethz.ch/isn/34149/Language_education_eng.pdf
- Goca Memmedli, G. (2021). Tiflis Əliyyə mədrəsəsi (1847–1919). *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 8(20), 1–9. <https://doi.org/10.38064/eurssh.138>
- Hacıyev, T. (2012). Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi (II hissə). Bakı: Elm.
- Hacıyeva, Y. (2017). İran İslam inqilabından sonra cənubi azərbaycanlıların ana dili uğrunda mübarizəsi (1979-2005-ci illər). Bakı: Adiloğlu.
- International Crisis Group. (2006, November 22). *Georgia's Armenian and Azeri Minorities*. <https://www.refworld.org/pdfid/45a4ac0d2.pdf>
- Kətanov, R. (2019, Avqust 26). İran məktəblərində Azərbaycan dili tədris olunacaq. *AZƏRTAC*. https://azertag.az/xeber/Iran_mekteblerinde_Azerbaycan_dili_tedris_olunacaq-1321859, (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Koçak, M. (2013). Çok-kültürlülük açısından dil hakları. Ankara: Liberte Yayınları.
- Mill, J. S. (2015). Consideration on Representative Government. J. S. Mill (Ed.), in *On Liberty , Utilitarianism and Other Essays* (181-209). Oxford: Oxford University Press.
- Orhan, S. (2017). Dil politikaları ve dil hakları üzerine teorik çerçeve. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(2), 331-362. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.351711>
- Patten, A. (2003). What Kind of Bilingualism?. W. Kymlicka & A. Patten (Ed.), in *Language Rights and Political Theory* (ss. 296-321). New York: Oxford University Press.
- Pavlenko, A. (2008). Multilingualism in post-Soviet countries: Language revival, language removal, and sociolinguistic theory. *International journal of bilingual education and bilingualism*, 11(3-4), 275-314. <https://doi.org/10.1080/13670050802271517>
- Public Defender (Ombudsman) of Georgia. (2017). *10 December Report on the Situation of the Protection of Human Rights and Freedoms in Georgia*. <https://ombudsman.ge/res/docs/2019090410443112383.pdf>
- Public Defender (Ombudsman) of Georgia. (2022). *Special Report on Situation of Equality and Combating and Preventing Discrimination*. <https://www.ombudsman.ge/res/docs/2022022413261538101.pdf>
- Qəribova, J. (2017). Azərbaycan Respublikasının dil siyasətində multikulturalizm. K. Abdulla & E. Nəcəfov (Ed.), *Azərbaycan multikulturalizmi (Ali məktəblər üçün dərslik) içinde* (ss. 280-292). Bakı: BBMM.

- Report. (2019, Fevral 12). *Borçalıda hər təpəyə bir xaç - Gürcüstan hakimiyyətinin "qədimlik" dərdi – ARAŞDIRMA*. <https://report.az/analitika/borcalida-her-tepeye-bir-xac-gurcistan-hokumetinin-qedimlik-derdi/>, (Erişim: 08.04.22).
- Romaine, S. (1995). *Bilingualism* (2nd edition). Oxford: Wiley-Blackwell Publishers.
- Rudnyckyj, J. B. (1967). *Formulas in Bilingualism and Biculturalism*.
- Ruiz, R. (1984). Orientations in language planning. *NABE journal*, 8(2), 15-34. <https://doi.org/10.1080/08855072.1984.10668464>
- Rust, V. D. (2008). Minority education policy in Azerbaijan and Iran. *World Studies in Education*, 9(2), 5-21. <https://doi.org/10.7459/wse/09.2.02>
- Sadoğlu, H. (2010). *Türkiye’de ulusçuluk ve dil politikaları* (2. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarıyeva, İ. (2011, Mart 8-9). Borçalıda Azərbaycan izlərinin silinməsinin acı tarixi. *Bakı xəbər*. http://www.anl.az/down/meqale/baki_xeber/2011/mart/162010.htm
- Süverdem, F. B., & Ertek, B. (2020). İki Dillilik ve İki Kültürlülük: Göç, Kimlik ve Aidiyet. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(2), 183-207. <https://doi.org/10.34137/jilses.826142>
- Turkish Urmia [@UrmiyeliTurk]. (2020, October 04). Ali Akbar Salehi, the former foreign minister of Iran: “%40 of the Iranians speak Turkish.” [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/urmiyeliturk/status/1312504456626356226?lang=bg>